

41. Марков А. К вопросу о составлении украинского бюджета на 1922–1923 г. // Там само. – С. 7–10.
42. Преображенский Е. Основой закон социалистического накопления // Вестник Коммунистической Академии. – 1924. – Кн. 8.
43. Бухарин Н. Новое откровение о советской экономике или как можно погубить рабоче-крестьянский блок // Большевик. – 1924. – №15–16.
44. Твердый бюджет означав збалансовану доходну частину, вираховану в золотих карбованцях, а відтак і реальність видатків. Існували поквартальний та орієнтовний бюджети.
45. Год работы правительства СССР (Материалы к отчету за 1924–25 бюджетный год) / Под общ. ред. Н.П. Горбунова и А.В. Стоклицкого. – М., 1926.
46. Циркуляр № 2282 // Промышленность и торговля Украины. – 1923. – 22 февраля.
47. Некоторые выводы (к пересмотру трестов) // Там само. – 19 сентября.
48. Лист Х.Г. Раковского делегатам Донецької губпартконференції // Національна політика Радянської влади. Збірка з передмовою Х.Г. Раковского. – Б.М.: Кооп. вид-во «Гарт», 1923.
49. Проф. А. Потебня Электрификация Украины // Хозяйство Украины. – 1925. – №5–6. – С. 66–76.
50. КПУ в резолюциях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Т. 1. – К., 1976.
51. Материалы для определения роли Украины в общегосударственном бюджете СССР в 1913, 22–23, 23–24 и 24–25 гг. – Х., 1925.
52. Государственный бюджет Союза ССР на 1925/26 г. и хозяйственное строительство. – М., 1926.
53. Перспективы экономической политики в промышленности Украины // Промышленность и торговля Украины. – 1923. – 26 сентября.

Чеберяко О.В. Функционирование государственного бюджета УССР в условиях реформирования системы управления промышленностью первой половины 1920-х гг.

На основе архивных та других исторических источников рассматривается процесс функционирования государственного бюджета Украинской ССР в условиях реформирования системы управления промышленностью первой половины 1920-х годов.

Ключевые слова: государственный бюджет, функционирование, реформирование, управление, промышленность, Украинская ССР.

Cheberyako, O.V. USSR state budget performance in industrial management restructuring in the first half of 1920s

The process of USSR state budget performance in industrial management restructuring in the first half of 1920s is being reviewed on the basis of archive recordings and other historical sources.

Key words: state budget, performance, restructuring, management, industry, Ukrainian SSR.

УДК 94 (477) «1921/1930»

Шарпаций В.Г.

Соціальне становище інвалідів війни та проблеми їх матеріального забезпечення в Україні в міжвоєнний період

Висвітлюється соціальний статус інвалідів війни в Україні в 20 – 30-х рр. та проблеми матеріальної, побутової, медичної і соціально-реабілітаційної допомоги їм в контексті соціально-класової структури радянського суспільства. Показано політико-ідеологічну спрямованість державних структур до знедолених соціальних категорій.

Ключові слова: воєнний комунізм, неп, собез, продпайок, пенсіонер, соціальний статус, Наркомсоцсобез.

Соціальна тематика в історичних дослідженнях набуває науково-теоретичного і практичного значення, прикладним виявленням якої є зосередження уваги істориків на проблемах повсякденного життя різних суспільних груп. Актуальність наукового дослідження зумовлена двома основними факторами: новизною теми та вагомістю соціального аспекту.

Історичний досвід соціального забезпечення інвалідів першої світової і громадянської воєн та сімей червоноармійців залишається поза увагою політологів, соціологів та істориків, які досліджують проблеми військової історії. Ця соціальна категорія населення не стала предметом та об'єктом її висвітлення у контексті соціально-класової структури радянського суспільства в міжвоєнний період.

Хронологічні межі охоплюють 20–30-ті рр., упродовж яких функціонували адміністративно-командні, госпрозрахункові, напівринкові та суто тоталітарні форми і методи управління суспільно-економічними процесами, тому система соціального забезпечення зазнавала суттєвих змін, що супроводжувалися її реорганізацією та модернізацією функцій.

Об'єктом даного дослідження є соціальна політика радянської держави, її система соціального забезпечення населення, а предметом – соціальний статус та види матеріальної, побутової, медичної і соціально-реабілітаційної допомоги інвалідам війни і родинам червоноармійців.

Завданням статті є виявлення загальної чисельності інвалідів війни, їх виокремлення з сумарної кількості жертв і втрат, класифікація соціального статусу інвалідів, сімей червоноармійців та інших груп, які відповідали категорії військових, а також аналіз конкретних організаційних форм державної допомоги в Україні 1920 – початку 30-х рр. Автор свідомий того, що протягом 1932–1933 рр., коли в українських селах масово гинули від голоду селяни, система соціального забезпечення втратила для них рятівні функції. Хронологічна межа початку 30-х рр. враховує обставини голодомору, які заслуговують окремого з'ясування, а саме, чому держава відмовилася від соціального забезпечення українських селян, вдаючись до економічного визиску, позбавлення засобів існування, масових репресій.

Соціально-демографічні втрати населення внаслідок першої світової, революції, громадянських воєн, епідемій та голоду, які припадають на 1914–1921 рр., виявилися катастрофічними. В історико-соціологічних та статистичних виданнях згадуються людські жертви та матеріальні збитки, але вони не висвітлюють соціальних глибин апокаліпсису, у якому опинилося суспільство. За роки громадянської війни майже вдвічі зменшилася чисельність робітників, а загальні втрати населення становили 8 млн. осіб, у тому числі 1 млн. бійців Червоної Армії. В архівному фонді Наркомату соціального забезпечення УСРР збереглися матеріали Комісії з вивчення санітарних наслідків війни 1914–1919 рр., яка діяла при наркомохоронздоров РСФРР. Вона виявила наступні втрати: 1,6 млн. вбитими, 1,7 млн. інвалідів, понад 2 млн. полонених, з них 50% померло,

відтак разом з іншими жертвами чисельність сягнула 6,8 млн. осіб[1,арк.149]. Для України, втрачуючи 20,7% її населення по відношенню до СРСР, статистична служба НКЗ називає наступні цифри соціально знедолених: 1387000 інвалідів та сімей без годувальника (чоловіка, батька, старшого сина), у тому числі на долю села припадало 428 тис. (286 тис. інвалідів, 142 тис. без годувальника)[1,арк.149].

Офіційна статистика називає різні соціально-професійні групи населення, спираючись на класові ознаки, але уникає даних про інвалідів воєн та соціально знедолених. Статистичні відомості НКЗ базувалися на даних про чотири групи (інвалідів громадянської, імперіалістичної воєн, родин червоноармійців, загиблих військовослужбовців), які можна віднести до категорії військових. У 1923–24 р. їх налічувалося 158612 осіб (21818 – інвалідів громадянської, 43375 – імперіалістичної воєн, 62785 сімей червоноармійців, 27624 родини полеглих військовослужбовців), а 1925–26 р. – 151547, з них інвалідів громадянської – 21065, 51438 – імперіалістичної, 36314 – родин червоноармійців та 42730 загиблих[2]. Це дані про тих, хто перебував на обліку НКЗ, а не їх загальна чисельність в Україні.

Соціальна динаміка перелічених груп населення вирізнялася зменшенням загальної чисельності «підопічних» по окремих категоріях. У 1920 р. органи НКЗ взяли на облік 740 тис., у 1921 р. їх було 606 тис., а в наступні роки – 220–240 тис. осіб[3,арк.14], серед яких переважали жертви двох воєн та родини червоноармійців – дві третини контингенту системи соціального забезпечення. Восени 1921 р. лише в установах собезу (будинки притулку, інтернати) знаходилося 206 тис. інвалідів. За роки непу, коли НКЗ та його місцеві органи перейшли на госпрозрахунок і систему взаємодопомоги, деякі категорії «підопічних» зменшили чисельність, а інші зросли, особливо на селі.

Соціальна категорія «підопічних» НКЗ, до якої віднесли родини червоноармійців, майже прирівнювалася за видами допомог та статусом до інвалідів, хоч і вважалася групою тимчасового забезпечення вони отримували пенсії, одноразові пайки тощо. Їх чисельність залежала від військово-політичної ситуації та економічно-фінансових можливостей держави. Так, у 1920 р. налічувалося 337500 родин червоноармійців, у 1921 р. – 237665, у жовтні 1922 р. – 89 тис., у 1926 р. – 102 тис. У липні 1921 р. до списку на отримання гасу записалося 257523 червоноармійських сімей, у яких налічувалося 760 тис. осіб[4,арк.3].

Три південних губернії (Миколаївська, Одеська, Катеринославська) та північна Чернігівська і східна Донецька мали найбільшу кількість родин червоноармійців, тому що у 1921 р. остаточно завершилися події у Криму, але саме сільська молодь була мобілізована до Червоної армії, хоча значно менше, ніж з Донецької, бо вже «шаленів» голод. Пролетарський Донбас поповнював червоноармійські загони робітничим класом, а селяни центральної та правобережної губерній перебували в інших військових одиницях – повстанських. Зокрема, у 1924–25 р. серед інвалідів імперіалістичної війни робітники становили 28%, селяни 40%, а громадянської – 40% робітники і 23% селяни. Соціальний склад родин червоноармійців мав наступне співвідношення: 35% належали до робітничих, 27% – до селянських, 10,3% – до службовців[5,арк.13].

Перебування на обліку зазначених соціальних категорій не гарантувало повного і всебічного матеріально-побутового забезпечення. Інваліди воєн одержували пенсію, утримувалися в установах собезу (будинки притулку, інтернати, санаторії), безкоштовно мали протези, влаштовували кооперативні товариства. Пенсійним забезпеченням вдалося охопити переважно інвалідів у містах, хоча загальна кількість пенсіонерів постійного забезпечення виявилася далекою від оптимальної. На початку 20–х рр. до категорії пенсіонерів потрапили майже всі ті, хто мав від органів НКЗ матеріальну допомогу. У 1921 р. пенсію, тобто соціальне забезпечення, одержували 422 тис. осіб, а у квітні 1927 р. 42 тис., як наслідок маємо зменшення чисельності у 10 разів. Проте стаціонарних пенсіонерів, тобто з належним юридичним оформленням згідно вимог медичних експертно-класифікаційних комісій, було у 1921 р. 200 тис., а протягом 1926–1927 рр. – від 35 до 37 тис.[5,арк.3]

Проголошення непу вимагало від органів собезу знаходити фінансові джерела та форми самозабезпечення. Три напрямки забезпечення (державне, товариства взаємодопомоги, інвалідна кооперація) мали охопити різні категорії соціально знедолених груп населення. 13 жовтня 1922 р. ВУЦВК та РНК УСРР прийняли декрет «Про методи

і форми забезпечення інвалідів війни і праці», яким фактично започаткували розвиток кооперації інвалідів. У 1923 р. діяло 280 товариств, у 1924 р. – 867 кооперативних об'єднань, у яких продуктивною працею займалося близько 12 тис. інвалідів, у тому числі 80% війни та 20% праці. У 1924–25 р. інваліди одержали 1054 протезів для ніг і 438 для рук[1,арк.49–50]. Щоб поліпшити стан інвалідів громадянської війни ВУЦВК та РНК УСРР у 1925 р. надав цій категорії «право поступати до всіх установ і підприємств на посади, що не вимагають особливої кваліфікації: кур'єрів, двірників, нічних сторожів, денних сторожів, швейцарів, робітників (по кухні, по двору, по садку), лікарняних служників, служників у лабораторіях (не кваліфікованих), аудиторних служників, візників, стайничних, санітарів, кошеварів, палівників парового опалення, приймачів, нарядчиків, експедиторів, стеклографістів, убиральників». Перелічені соціально-професійні групи враховували статистичні довідники, відтак солдати, офіцери та георгієвські кавалери серед них, яких скалічила війна, ставали візниками і стеклографістами. Для сліпих існували спеціальні секції при ВУЦВК, які переймалися проблемою їх соціальної адаптації в суспільстві: здійснювали облік сліпих, сприяли організації виробничих артелів і комун, засновували профшколи і технікуми. В Україні у 1926 р. налічувалося 80 тис. сліпих, з них 20% зазнали цієї жахливої інвалідності в імперіалістичну та громадянську війнах.

Наркомсоцзабез уклав з Наркомпраці угоду про спільне утримання інвалідних будинків, гуртожитків, установ соціального забезпечення, а також сприяння їх освіті. Її підписав нарком НКЗ УСРР Я. Познанський, а сама угода діяла до жовтня 1925 р., яку згодом пролонгували. Наркомсоцзабез домовився з Наркомосом УСРР про бронювання у вузах і робфаках 2% місць для інвалідів, а в технікумах – 5% до загальної кількості місць, але на конкурсній основі. Витрати місцевого бюджету на утримання інвалідів з поміж інших категорій собезу становили у 1923–24 р. – 44%, у 1924–25 р. – 63%, у 1925–26 р. – 63%, з них 20% лише на пенсії[6,арк.21–22]. Певна частина коштів спрямовувалася на профосвіту. Так, з 1 по 15 вересня 1925 р. Київський об'єднаний технікум для інвалідів оголосив прийом студентів на інструкторсько-технічне відділення, започаткувавши підвідділі текстильно-швейного спрямування. За формою навчання це були курси, розраховані на підготовку інструкторів ремісників, кваліфікованих робітників для невеликих кооперативно-виробничих об'єднань. Учнів забезпечували безкоштовним навчанням, гуртожитком і харчуванням, а термін навчання тривав 2 роки. В анкеті слухача профтехнічних курсів налічувалося 28 запитань, у тому числі про соціальне походження, національність, сімейний стан, місце проживання, заняття до 1917 р., партійність, служба в арміях (царській, червоній), читання книг, форма і тип соціального забезпечення. Витрати на їх навчання сплачували собези або районні спілки кооперації інвалідів.

У 1921 р. виник і діяв Всеукраїнський комітет допомоги хворим та пораненим червоноармійцям, котрий підпорядкував роботу комітету з поліпшення побуту червоноармійців при НКЗ УСРР. Він переймався працевлаштуванням демобілізованих червоноармійців, розподіляв продпайки, брав участь в організації «неділі допомоги червоноармійцям». Ефективною формою допомоги були пайки. НКЗ розробив у 1921 р. тарифні пояси і норми видачі продпайків сім'ям червоноармійців. Його видавали раз на місяць непрацездатним членам червоноармійських родин.

Система пайкового забезпечення свідчила про турботу державних органів, але у них було обмаль матеріально-фінансових засобів. НКЗ у 1921 р. виділив 13,5 млн. крб. з основного та 90 млн. додаткового фінансування, з них на долю пенсій інвалідам війни припадало 34,4%, родинам червоноармійців 25%, на утримання установ собезу (будинки інвалідів тощо) – 17,4%[7].

Загальні показники чисельності цього контингенту свідчили про серйозну соціальну проблему їх забезпечення. Наркомпрод, переймаючись допомогою населенню голодних південних губерній, зняв сім'ї червоноармійців з державного забезпечення. Українська Економічна Рада при РНК УСРР надала у 1921 р. 20000 продпайків НКЗ для забезпечення родин червоноармійців в голодних районах[8,с.37]. У роки громадянської війни органи соціального забезпечення діяли за гаслом: «Все для сімей червоноармійців». Ця тенденція зберіглася на початку 1921 р., коли ще зберглися принципи воєнного комунізму, тому наркомпрод видав 810586 пудів хліба, 79935

пудів різних круп, а також на пайки було виділено 2 млрд. крб.[9]. Неп скасував собівіську тактику періоду воєнного комунізму, відтак НКСЗ та його місцеві органи шукали організаційно-господарські форми діяльності, але визнали основним державне забезпечення. Для цього запроваджувався принцип бронювання «червоноармійського пайка» та соціальної перереєстрації самих родин. Перереєстрація мала зменшити їх чисельність на третину, беручи до уваги наявність матеріального достатку. У селах сім'ям червоноармійців відводилася земля, щоб весною 1921 р. вони мали городи і можливість самозабезпечення.

11 листопада 1921 р. НКСЗ, Наркомзем, Південбюро ВЦРПС і Наркомфін провели спільну нараду, учасники якої визнали основною формою соціального забезпечення червоноармійців державну допомогу у вигляді грошового і натурального пайка. Натуральна форма для міського населення обмежувалася пайком, до якого входило постачання палива, мануфактури, взуття, одягу, а сільського – забезпечення предметами широкого постачання, реманентом, звільнення від центральних податків. Уряд дозволив червоноармійцям один раз на місяць відправляти безкоштовно бандероль вагою 20 фунтів, а також листи, перекази. В губерніях органами соціального забезпечення надавалася всіляка допомога інвалідам війни та родинам червоноармійців, щоб полегшити їх матеріально-побутове становище, яке було нестерпним. Система соціального забезпечення дбала про збереження життя, а не про підвищення прожиткового мінімуму чи досягнення високого рівня достатку.

Голод 1921–1923 рр. поглибив соціальну напругу в суспільстві і значно посилив навантаження на центральні та особливо місцеві органи собезу. Весною 1922 р. президент Київського губвиконкому, зважаючи на катастрофічну ситуацію з матеріальним забезпеченням знедолених груп населення, визнала доцільним ліквідувати систему собезу, яка не задовольняла потреби і лише «підривала авторитет радянської влади». Ліквідаторські настрої спостерігалися в усіх губвиконкомах УСРР, але НКСЗ продовжував існувати, рятуючи десятки тисяч інвалідів від голодної смерті, займаючись їх працевлаштуванням та іншими соціальними допомогами.

У 1923 р. в Україні виникла Військова Комісія Допомоги Інвалідам (ВКДІ), яка замінила військові комісії при ЦК Допголу. Вони почали діяти при губвійськомісаріатах, а наприкінці 1924 р. були реорганізовані і підпорядковувались уповноваженим Реввійськради УВО[10, арк.2]. Комісія здійснювала допомогу за рахунок відрахувань військового відомства. Існував також Всеросійський комітет допомоги хворим і пораненим червоноармійцям, інвалідам війни, але при ВЦВК. Ідея його створення належала Л.Д. Троцькому восени 1921 р., а згодом у січні 1923 р. постала Центральна Об'єднана Комісія допомоги інвалідам війни, яку очолив член РВР СРСР, начальник ПУРу Антонов-Овсієнко. Головою Всерокодопомоги у 1919–1923 рр. була Н.І. Троцька, а восени 1924 р. сам М.І. Калінін.

В Україні також лікували поранених і хворих червоноармійців, а командний склад «старої армії» віднесли до «декласованої групи», що лише перебував на обліку в органах собезу, мав деякі пільги, проте не забезпечувався в установах Наркомсоцзабезу.

Державні органи влади в УСРР видали низку нормативно-правових актів, якими намагалися упорядкувати механізм соціального забезпечення, визначити його суцільно-політичні пріоритети. Так, 21 листопада 1923 р. ВУЦВК прийняв постанову «Про невідкладні заходи надання допомоги демобілізованим червоноармійцям», якою передбачив створення відповідної комісії з числа представників Наркомсоцзабезу, Наркомпраці, КНС[11]. Основний акцент соціального забезпечення, особливо сільського контингенту, відводився організації комітетів взаємодопомоги. Протягом 1924 р. з'явилося декілька постанов, якими надавалися соціальні пільги «військовим інвалідам і родинам військових службовців», а також встановлювали норми пенсійного забезпечення інвалідів I–ої групи (22 крб.), 2–ої групи (15 крб.), родин червоноармійців – від 7 крб. 50 коп. до 15. крб. на місяць[12]. Зокрема, постанова ВУЦВКУ «Про порядок і норми соціального забезпечення військових інвалідів і родин військових службовців, що утратили годувальника» від 21 серпня 1924 р., віднесла справу пенсійного забезпечення інвалідів до місцевого бюджету. Губвиконкоми мали право зменшувати розміри пенсій. 22 жовтня 1925 р. Наркомпраці СРСР розіслав циркуляр №276/653, у якому йшлося про заборону видавати від 1 жовтня 1925 р. пенсії і допомоги військовослужбовцям, яких

звільняли з фондів соціального страхування і переводили на державне забезпечення. У 1927 р. уряд вимагав абсолютно вичерпного виявлення кількості військовослужбовців для встановлення «порядку та розміру надання пільг», визнавши недостатньою допомогу відповідним категоріям сільського контингенту собезу. 13 грудня 1930 р. ЦВК та РНК СРСР змінив порядок фінансування сімей військовослужбовців, переклавши його на державний бюджет союзних республік, а норми допомог щорічно встановлювалися урядами союзних республік для міст і сільських районів.

У 1930–1931 рр. Наркомсоцзабез видав декілька розпоряджень, які мали тоді офіційну назву «обіжників». Зокрема, 13 серпня 1930 р. НКСЗ публікував обіжника №142 «Про усунення хиб і недоліків у справі соціального забезпечення родин осіб, призваних до лав Червоної армії», якого надіслали до всіх окрінспектур соцзабезу. У ньому йшлося про невиконання урядових постанов стосовно забезпечення червоноармійців. «Незадовільне поставлення справи соціального забезпечення родин військових службовців, – зазначалося в офіційному документі НКСЗ УСРР, – характеризується тими самими недоліками і хибами, що були й до цього, а саме: недостатністю асигнувань, неохопленістю забезпеченням родин червоноармійців–пільговиків, несвочасністю залічення на забезпечення їх прав на встановлені пільги тощо»[13]. До недоліків, які гальмували дієве матеріально-побутове забезпечення, віднесли «незадовільне ознайомлення апарату із законами про пільги» і «кволу популяризацію цих законів». Заходи НКСЗ, передбачені ним, були спрямовані на подолання так званої «бюрократичної тяганини», але цього виявилось недостатньо. В умовах форсованої індустріалізації та масової колективізації про соціальне забезпечення не забували, але фінансування поступово зменшували. Право на соціальне забезпечення мали родини рядового та молодшого старшинського складу строкової служби, а також курсанти 3–х місячних курсів перемінного складу територіальних частин. 29 червня 1932 р. НКСЗ видав чергову інструкцію про забезпечення сімей військовослужбовців, скасувавши попередні. Їх забезпечували з двох обставин: родина позбувалася на час служби годувальника, а держава намагалася не лише поповнити склад армії, а також перевиховувати селянську молодь. У лютому 1932 р. інспектори Велико-Білозерського, Верхньо-Дніпровського райсобезів інформували апарат НКСЗ про скарги «червоноармійців–пільговиків» на жахливе становище їхніх родин в українських селах[14, арк.59]. В основному надходила матеріально-грошова допомога, але недостатня. Пільги і матеріальна допомога виявилися декларованими, а норми – від 10 до 20 крб. також не виконувалися. 7 лютого 1932 р. НКСЗ надіслав доповідний записку «Про соціальне забезпечення родин червоноармійців», у якій йшлося про недоліки. «Допризывники 1931 року по селах, а вірніше їх родини, – зазначалося там, – ще соцзабезпечення не одержують, бо з листопада місяця минулого року, списки райвійськомату знаходяться при РВК не розіслані по селах, очевидно з причини нестабільності в роботі секретарів РВК, які безпосередньо керують такою роботою»[15, арк.15]. Районний апарат не подавав навіть списки на одержання грошей, а по селах їх взагалі не складали.

Діяльність НКСЗ та його місцевих установ заслуговує на окреме дослідження, так як суспільство опинилося в екстремальних соціальних умовах, коли йшлося вже не про матеріальну допомогу, а про порятунок. Планом НКСЗ на 1932–33 р. передбачалося підвищення норм пенсій інвалідам громадянської війни, натуральна і грошова допомога на утримання дітей і похорон, працевлаштування, боротьба з безпритульністю і проституцією. У 1929–30 р. на обліку органів собезу перебувало 7800 пенсіонерів–інвалідів громадянської війни, але у 1932 р. виявилось 9000, хоча пенсія для сільських пенсіонерів без сільськогосподарських доходів становила у 1931 р. 10–20 крб. (залежало від наявності утриманців), у 1932 р. – від 13 до 30 крб., а для тих хто мали присадібні ділянки від 4 до 8 у 1931 р. та 8–18 крб. у 1932 р. На соціальне забезпечення у 1933 р. виділялося 170,6 млн. крб., з них дві третини за рахунок громадських організацій, а 43,4 млн. з державного бюджету. Охоплення військовослужбовців, інвалідів воєн що перебували на обліку органів собезу становило по Україні 69,6%, а по селах 50–70%[16, арк.49], тобто не всі мали допомогу, хоча у 1932–1933 рр. вона виявилася мізерною і недостатньою.

Таким чином, соціальне забезпечення інвалідів воєн та родин червоноармійців відбувалося у 1920 – початку 30–х рр. з виразною тенденцією перегляду кількісного і

соціального складу, його скорочення, переведення на організаційні форми взаємодопомоги, кооперації і трудової діяльності. Органи собезу діяли переважно за рахунок місцевих бюджетів. Допомога була мізерною, несвочасною і далекою від стабільного забезпечення. Вона не вирішувала побутових і матеріальних проблем, але засвідчувала політико-ідеологічну увагу державних структур до знедолених соціальних категорій. Система соціального забезпечення не охопила всієї кількості інвалідів війни, особливо сільських районів.

Список використаних джерел

1. Центральный державный архив высших органов власти та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1119.
2. Там само. – Спр. 1468.
3. Там само. – Спр. 1121.
4. Там само. – Спр. 265.
5. Там само. – Спр. 1580.
6. Там само. – Спр. 1466.
7. Состояние социального обеспечения в УССР в 1921 г. // Вестник социального обеспечения. – 1922. – № 4. – С. 16–17.
8. Снятие семей красноармейцев с государственного снабжения // Вестник социального обеспечения. – 1921. – № 1.
9. Наши задачи (К вопросу об обеспечении семей красноармейцев) // Вестник социального обеспечения. – 1921. – № 2–3. – С. 8–10.
10. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1123.
11. Вісті ВУЦВК. – 1923. – 2 грудня.
12. ЗУ України. – 1924. – № 29. – Арт. 599.
13. Вісник соціального забезпечення. – 1930. – № 5–6. – С. 29–32.
14. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 2541.
15. Там само. – Спр. 2510.
16. Там само. – Спр. 2554.

Шарпаций В.Г. Социальное положение инвалидов войны и проблемы их материального обеспечения в Украине в межвоенный период

Освещается социальный статус инвалидов войны в Украине в 20 – 30-х гг. и проблемы материальной, бытовой, медицинской и социально-реабилитационной помощи им в контексте социально-классовой структуры советского общества. Показано политико-идеологическую направленность государственных структур к обездоленным социальным категориям.

Ключевые слова: военный коммунизм, НЭП, собес, продпаяк, пенсионер, социальный статус, Наркомсоцсобес.

Sharpatiy, V.G. The social situation of disabled veterans and their financial security issues in Ukraine in the interwar period

Elucidates the social status of disabled veterans in Ukraine 20–30's and financial issues, consumer, medical and social rehabilitation to help them in the context of social and class structure of Soviet society. Displaying political-ideological orientation of government agencies to disadvantaged social categories.

Key words: war communism, NEP, sobes, prodpayak, retired, social status, Narkomsotsobes.

УДК 636.001.5: 001.636 636 4(477) «1884/1937»

Татарчук Л.М.

Внесок професора О.П. Бондаренка (1884–1937 рр.) у розвиток зоотехнічної науки на Україні

Розглядається внесок професора О.П. Бондаренка у становлення та розвиток тваринництва, як складової сільського господарства, на теренах України, зокрема Полтавській сільськогосподарській дослідній станції.

Ключові слова: дослідна станція, дослідна справа, поле, аграрна наука, тваринництво, зоотехнія.

Історія становлення і розвитку землеробства і тваринництва, як основних складових сільськогосподарської дослідної справи з відтворюючими формами господарства, постійно привертає увагу науковців і потребує детального розгляду. Активізуються історичні розвідки, які критично осмислюють та допомагають усвідомити як здобутки, так і помилки минулого. Для визначення шляхів подальшого розвитку нашої держави та її аграрного сектору зокрема, постає необхідність дослідити й оцінити внесок кожного напрямку сільськогосподарської науки, а також її окремих видатних представників.

Виходячи з цього визначається актуальність всебічного дослідження, творчого переосмислення, комплексного узагальнення наукової спадщини одного з корифеїв вітчизняної аграрної науки, доктора сільськогосподарських наук, професора Олександра Пилиповича Бондаренка (1884–1937). Його роль у становленні та розвитку тваринництва на теренах України, зокрема на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції.

Полтавщина, як один із сільськогосподарських центрів нашої країни, потребує уваги в дослідженні історії галузевої дослідної справи, яка у другій половині XIX – початку XX століть переживала період становлення та розвитку. Саме тут у 1885 р. було створене перше сільськогосподарське дослідне поле, яке згодом, враховуючи позитивні результати його діяльності у різних галузях народного господарства, дозволило Полтавському сільськогосподарському товариству добитися у 1910 році підвищення його наукового статусу до рівня дослідної сільськогосподарської станції.

Слід відмітити, що саме від Полтавського дослідного поля багато в чому веде свій відлік ще одна основоположна складова вітчизняного сільського господарства – тваринництво (у сучасному розумінні – зоотехнія).

Серед кагорти українських вчених, які заклали фундамент для розвитку аграрної науки, зокрема галузі зоотехнії, чільне місце посідає професор Олександр Пилипович Бондаренко (1884–1937), зусиллями якого уперше на теренах України започатковано науковий підхід з питань годівлі, вирощування молодняку, технології беконної відгодівлі свиней тощо. З ім'ям ученого багато в чому пов'язане й інше відкриття світового рівня, яке суттєво вплинуло на розвиток біологічної науки у XX ст., а саме – розробка у 1951 р. і застосування для потреб тваринництва методу трансплантації ембріонів [1].

Народився О.П. Бондаренко 29 травня 1884 року на Чернігівщині в родині незможних селян. Формування наукових пріоритетів вченого розпочалося під час навчання у Московській Петрово-Розумовській сільськогосподарській академії (нині Московська сільськогосподарська академія ім. К.Н. Тімірязєва).

З 1912 році О. П. Бондаренко розпочинає свою трудову діяльність агрономом-зоотехніком Полтавського земства в с. Решетилівка, а з 1913 р. після реорганізації Полтавського дослідного сільськогосподарського поля в дослідну станцію з організації низки нових наукових відділів, очолює відділ тваринництва з 1913 по 1928 роки. О. П. Бондаренко з перших днів чітко сформулював об'єкт і предмет досліджень відділу тваринництва Полтавської дослідної станції, які безперечно, в своїй постановці виходили за межі можливостей при виконанні таким окремим підрозділом.